

УДК 347.23

DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i85.1869>

Ю. В. Плиска

ТРАСТ, ФІДУЦІЯ, ДОВІРЧА ВЛАСНІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Постановка проблеми. Центральним проблемним питанням цієї праці є відсутність єдиного зрозумілого та послідовного підходу до розуміння довірчої власності, трасту, фідучії, який би повністю сприймався як на теоретичному, так і на практичному рівні широким колом науковців, законотворців та юристів-практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час компаративного дослідження відносин довірчої власності варто звернутися до праць таких відомих дослідників як О.С. Іоффе, Р.А. Майданика, О.У. Холмса, Ф.У. Мейтленда, А. ван У. Томаса, М.М. Гаудіозі, Г.Дж. Бермана, А.О. Жаданова тощо.

Окремо слід виділити напрацювання сучасних українських науковців Р.А. Майданика, Г.В. Буяджи, І.В. Венедіктова, Г.Г. Харченко. Так, одним із перших дослідників довірчої власності на теренах країн колишнього Радянського Союзу був саме Р.А. Майданик, який запропонував своє визначення довірчої власності, «проклавши» шлях до розвитку цього інституту у вітчизняному праві.

Метою статті є з'ясування поняття та юридичної природи, місця та елементів довірчої власності в системі права, а також порівняння основних моделей імплементації довірчої власності в законодавство країн загального та континентального права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення поняття «трасту» та «фідучії» є складним завданням з огляду на широкий спектр застосування цих правових інститутів та наявність великої кількості різних дефініцій, що так чи інакше вказують на важливі ознаки названих юридичних конструкцій. Необхідно наголосити на принциповій відмінності розуміння трасту у загальному праві та праві континентальному.

Через низку суперечностей та великий ступінь диференційованості при наданні визначення ще 1974 року у одному з судових рішень (Allen vs Distillers Company (Biochemicals)) було висловлено гіпотезу щодо того, що визначення трасту, яке могло б задовольнити всіх, не існує [1, с. 63]. Однак для проведення якісного дослідження понять «трасту» та «фідучії» потрібно взяти за основу певні принципи і виокремити деякі специфічні ознаки, за допомогою яких і буде викристалізовано найбільш вдалу дефініцію.

Так, у Принципах Європейського трастового права (Principles of European Trust Law), сформованих у 1999 році, зазначається таке: у трасті особа, яку називають «трасті», володіє майном, яке відокремлене від її майна, та має обов'язок вести справу з цим майном (траст-фонд) на користь іншої особи («бенефіціарія») для досягнення певної цілі [2, с. 4].

Важливим нормативно-правовим актом у сфері регулювання права довірчої власності також є Конвенція про право (далі – Конвенція), яка застосовуєть-

ся до трастів і їх визнання (1985) [3]. Дискусію серед науковців викликає те, що в англійському варіанті тексту цієї Конвенції поняття «трасти» написано у множині, а в тексті цієї ж Конвенції, перекладеному французькою, поняття «траст» вживається в однині. З цього приводу вчений-компаративіст М. Лупой зауважив, що вжиття поняття «трасти» у множині підкреслює поліморфічність природи інституту трасту та множинність законодавчого досвіду в країнах різних юрисдикцій. З цією позицією не можливо не погодитися [4, с. 6–7].

У ст. 2 Конвенції про трасти термін «траст» визначено як правовідносини, створені *inter vivos* (за життя) або посмертно особою, установником, коли майно було передано під контроль довірчого власника на користь бенефіціарія або для встановленої мети [3]. Необхідно розуміти, що інститут трасту розвивається досить швидкими темпами. Постійно динамічне середовище правовідносин, пов'язаних із трастом і трастоподібними конструкціями, змушує постійно вдосконалювати й теоретичну базу правового інституту трасту.

Запропонував своє визначення поняття й відомий дослідник трастів Ф.У. Мейтленд, зазначаючи, що «коли одна сторона має права, які вона зобов'язана здійснювати на користь іншої сторони або для досягнення певної визначеної цілі, говорять про те, що вона має ці права у трасті на користь іншої сторони або для досягнення певної цієї цілі і що вона називається «трасті» [5, с. 44]. Сам науковець згодом розкритикував свою дефініцію, але зауважив, що тільки в такий спосіб можливо було охопити всю повноту правовідносин, які власне і є «трастом», та окреслити важливі особливості існування правовідносин, що склалися за час існування правового інституту трасту. Це й дало можливість відокремити траст від інших трастоподібних конструкцій.

Натомість багато дослідників трастових правовідносин надають перевагу іншому, більш конкретному визначенню, яке запропоноване А. Андерхілом. Він дає таку дефініцію трасту: «зобов'язання, що виникає за правом справедливості, та пов'язує особу (довірчого власника) з веденням справи з майном, яке вона контролює (трастове майно), на користь осіб (бенефіціарів), серед яких може бути вона сама, і будь-хто з них може вимагати виконання зобов'язання» [6, с. 1].

Одним із перших на території країн СНД ще в 1995 році дав таку характеристику довірчої власності видатний український вчений Р.А. Майданик: «Під правом довірчої власності слід розуміти сукупність майнових відносин довірчого характеру, які виникають з підстав, передбачених законодавством, і реалізуються виключно в інтересах вигодонабувача(ів) трасту, за яким установник трасту передає довірчому власнику для формування трасту-фонду майно, яке належить установнику в силу права власності, з метою інвестиційного управління об'єктом трасту шляхом реалізації повноважень управління-відособлення в порядку та на умовах, визначених у декларації про трасти» [7, с. 55].

Враховуючи позиції багатьох вчених і міжнародно-правових актів, своє визначення трасту запропонувала Г.В. Буяджи, яка є однією з небагатьох вчених, що намагаються якнайповніше інкорпорувати інститут трасту в право України та з позицією якої щодо визначення трасту, враховуючи національне право, не можливо не погодитися. Науковець визначає траст як довірчі правовідносини, які виникають

між установником, довірчим власником (трасті) і бенефіціаром внаслідок передачі установником майна у власність довірчому власнику для управління ним в інтересах наперед визначених осіб (бенефіціаріїв) та/або досягнення суспільно корисної мети на засадах добросовісності, розумності, чесності та розсудливості [8, с. 51].

Для охоплення всієї повноти основних точок зору щодо визначення поняття трасту необхідно згадати й про розділ, присвячений саме питанням регулюванню трастів «Принципи, визначення і модельні правила європейського приватного права» (Принципи європейського приватного права, DCFR) [9]. У ст. X. – 1:201 DCFR траст – це правовідношення, в якому довірчий власник зобов'язаний управляти або розпоряджатися одним або більше активами (трастовим фондом) згідно з умовами, які регулюють це правовідношення (умови трасту) в інтересах вигодонабувача або для досягнення суспільно корисних цілей.

Однак це визначення піддали критиці науковці з країн загального права, адже «використання у DCFR визначення траст-фонду через категорію *patrimony*, яку можна перекласти як «майно», «комплекс майна», «власність», «право власності» тощо. Враховуючи це, для практиків країн загального права вбачається деяка складність у застосуванні категорії *patrimony*, яка більше схожа на категорію фідучії, що більше застосовується у праві країн континентального права. З такої точки зору очевидним є те, що поняття «траст», викладене у DCFR, більше орієнтоване на країни цивільного права, ніж на країни загального права» [10, с. 24].

Якщо з правовою природою трасту ми розібралися, то правова природа фідучії бере свій початок у римському праві, де вона трактувалася як «договір, заснований на довірі». Всі правовідносини, які так чи інакше характеризувалися особливою довірою, з метою підкреслити важливість якої у правовідносинах й існувала фідучія.

Поняття «фідучіарності» як правового явища, на відміну від поняття «трасту», здебільшого використовується в країнах континентального права. Фідучіарна власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань була відома ще римському праву. Саме *fiducia cum creditore* була історично першою формою застави. За цим договором боржник передавав за допомогою манципації (або *in jure cessio*) у забезпечення боргу річ на праві власності з умовою, що в разі задоволення за зобов'язанням, забезпеченими заставою, закладена річ повинна бути повернута назад у власність боржника [11, с. 189–190].

Фідучія часто трактується з точки зору римського права, якому ще на його витоках також були відомі довірчі інститути. Близько двох тисяч років тому римський імператор Август Цезар після розгляду справи про використання майна в своїх інтересах другом сімейства попри волю заповідача (установника майна) та дружини і дітей заповідача (в цьому випадку – бенефіціаріїв) наказав віддати «довірчого власника» під суд, незважаючи на те, що на той час римське право не дозволяло спадкувати майно дружині, бо вона не була громадянкою Риму. На думку імператора, було несправедливим залишити жінку з дітьми без коштів на життя, які були зароблені батьком сімейства. Постанова у цій справі є показовою та «була першим визнанням трасту у римському праві, і в подальшому цей інструмент став настільки популярним серед римлян, що був створений спеціальний суд, який займався виключно справами, пов'язаними з трастом» [12].

У римському праві під «фідучією» здебільшого розуміли такий вид застави, за якою товар передавався особі за умови, що після того, як його вимоги будуть задоволені, він поверне товар. Натомість у країнах загального права термін «довірчий» (fiduciary) досить абстрактний і невизначений [8, с. 76]. Наприклад, відомий дослідник А.У. Скотт визначав «фідучіарія» як «особу, яка бере на себе обов'язок діяти в інтересах іншої особи» [13, с. 540]. Окрім того, в країнах загального права дослідники роблять акцент на обов'язку особи в трастових правовідносинах діяти лояльно та добросовісно.

Інститут довірчої власності, який дуже поширений у практиці англо-американського права та представлений в цій правовій сім'ї у вигляді класичного трасту, має ще й іншу назву – так званої «фідучіарної власності», тобто заснованої на довірі власності (fiduciary ownership). Тому можна зробити висновок, що в англо-американській правовій системі «фідучіарність» – це лише одна з ознак трастових правовідносин, яка є дуже важливою ознакою.

Що ж стосується країн континентальної правової сім'ї, то тут фідучіарні правовідносини є скоріше прототипом трасту та виражаються у так званих «трастоподібних конструкціях». У країнах загального права існує невичерпний перелік фідучіарних правовідносин, прикладом чого можуть бути численні договори в цивільному праві України, які своєю ознакою також мають і фідучіарність. Так, широке коло фідучіарних правовідносин не завжди пов'язані з довірчою власністю, тому «фідучія» дещо виходить за рамки інституту довірчої власності, але в той же час є й одним із видів довірчої власності, зокрема в країнах континентального права.

Суди різних країн світу висловлювали свої позиції щодо фідучіарності як ознаки трасту. Так, у справі *Bayar v Veran* 1944 року суд зазначив таке: «фідучіарій має два найважливіші обов'язки: відповідальність і лояльність. Фідучіарій повинен підпорядковувати власні приватні інтереси своєму обов'язку перед компанією у кожному випадку виникнення конфлікту» [14, с. 1074].

Висновки. «Траст» і «фідучія» за своєю правовою природою є поняттями різними, відмінними насамперед історичними передумовами виникнення та формування, але здебільшого в тому, що коло фідучіарних правовідносин є ширшим, ніж коло трастових правовідносин. Необхідно звернути увагу й на те, що як для фідучії, так і для трасту характерним є саме довірчий характер правовідносин, так звана «особлива довіра» учасників, що дозволяє говорити про єдиний інститут довірчої власності.

Література

1. Hudson A. *Equity and Trusts*: 7th ed. Routledge, 2013. 1346 p.
2. Hayton D.J., Mitchell C. *Commentary and Cases on the Law of Trusts and Equitable Remedies*: 12 ed. London: Sweet & Maxwell, Limited, 2005. 1068 p.
3. *Convention on the Law Applicable to Trusts and on Their Recognition*. Режим доступу: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.pdf&cid=59.
4. Lupoi M. *Trusts: A Comparative Study*. Cambridge University Press, 2000. 400 p.
5. Maitland F.W. *Equity, also the Forms of Action at Common Law: two courses of lectures* / Ed. by A.H. Chaytor and W.J. Whittaker. Cambridge University Press, 1910. 412 p.
6. Underhill A., Hayton D. *Law of Trusts and Trustees*. 16th ed. London: Butterworth, 2002. 1107 p. Режим доступу: <https://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=2330&context=facpubs>.

7. Майданік Р.А. Траст: собственність и управління капіталами (природа прав, рецепція в право України). Київ : Наук. думка, 1995. 176 с.
8. Буяджі Г.В. Траст: історія, сучасність, перспективи : монографія / Г.В. Буяджі. Київ : Алерта, 2018. 552 с.
9. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). 2009. 648 p. URL: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/defr_outline_edition_en.pdf.
10. The Future of European Property Law / Ed. by Sjef Erp van, A. Salomons, B. Akkermans. Munich : De Gruyter, 2012. С. 24.
11. Пухан И. Римское право (базовый учебник) / Иво Пухан, Мирьяна Поленак-Акимовская; [пер. с макед. В.А. Томсинова, Ю.В. Филиппова]; под ред. В.А. Томсинова. М. : Зерцало, 1998. 448 с.
12. Соловьев О.М. Доверительная собственность – траст – в англо-американском праве: развитие и сущность. Режим доступа: http://www.superinf.ru/view_helpstud.php?id=662.
13. Scott A.W. The Fiduciary Principle. Cal. L. Rev. 1949. Vol. 37, № 4. P. 539 555. Режим доступа: <http://scholarship.law.berkeley.edu/californialawreview/vol37/iss4/1>.
14. Cooter R., Freedman B.J. The Fiduciary Relationship: Its Economic Character and Legal Consequences. New-York University Law Review. 1991. Vol. 66. P. 1045 1075.

Анотація

Плыска Ю. В. Траст, фідучія, довірча власність: поняття та взаємозв'язок. – Стаття.

У статті автор розкриває різні підходи до понятійного апарату трасту та фідучії, окреслює їх місце в системі довірчих правовідносин, використовуючи досвід численних науковців та аналізуючи практику застосування. Під час компаративного дослідження відносин довірчої власності також було розглянуто праці відомих дослідників трасту та трастоподібних конструкцій.

Центральним проблемним питанням цієї праці є відсутність єдиного зрозумілого та послідовного підходу до розуміння довірчої власності, трасту, фідучії, який би повністю сприймався як на теоретичному, так і на практичному рівні широким колом науковців, законотворців та юристів-практиків. Визначення поняття «трасту» та «фідучії» є досить складним завданням з огляду на широкий спектр застосування цих правових інститутів та наявність великої кількості різних дефініцій, що так чи інакше вказують на важливі ознаки названих юридичних конструкцій. Окрім цього, автор наголошує на принциповій відмінності розуміння трасту в загальному праві та праві континентальному.

У роботі також наводиться вітчизняна наукова думка щодо довірчої власності та співвідношення понять «трасту», «фідучії» та «довірчої власності». Автор робить висновок, що правова природа трасту та фідучії є різною, відрізняється насамперед історичними передумовами виникнення та формування, але здебільшого тим, що коло фідучіарних правовідносин є ширшим, ніж коло трастових правовідносин.

В англо-американській правовій системі «фідучіарність» – це лише одна з ознак трастових правовідносин, яка є дуже важливою ознакою. Центральним висновком статті є те, що поняття «трасту» та «фідучії» не є тотожними, однак вони мають багато спільного, що, виключивши відносини, де є тільки елемент довіри, дає підстави віднести їх до одного інституту – довірчої власності. Загалом розбіжності загального права та континентального права в розрізі права довірчої власності дають підстави автору статті виокремити спільні та відмінні риси праворозуміння різних конструкцій, які так чи інакше регулюють одне коло правовідносин.

Ключові слова: трастоподібні конструкції, довірча власність, Принципи європейського приватного права, бенефіціар, управління майном, правий інститут довірчої власності.

Summary

Plyska Yu. V. Trust, fiducia, confidential property: the definition and the relationship. – Article.

In the article, the author discusses different approaches to the conceptual apparatus of the trust and the fiducia, outlines their place in the system of trusting legal relations, drawing on the experience of numerous scholars and analysing the practice of application. During the comparative study of trust relationships, the writings of famous trust and trust constructions researchers.

A central problem in this article is the lack of a single, understandable and consistent approach to the understanding of trust, trust, fiducia, which is fully accepted, both at the theoretical and practical level, by a wide range of scientists, legislators and lawyers. The definitions of trust and fiducia are the complex task, given the wide range of application of these legal institutions and the existence of many different definitions, and in one way or another point to important features of these legal constructs. In addition, the author emphasizes the fundamental difference between the common law and civil law understanding of the confidential property.

At the same time, this article also contains a national scientific thought about trust ownership and the relationship between trust, fiducia and confidential property. The author concludes that the legal nature of the trust and the legal relationship is different, distinguishing first of all by the historical preconditions of its formation and formation, but in the most important way, that the circle of fiduciary legal relations is wider than the circle of trusts legal relations. In the common legal system, however, “fiduciary” is only one of the characteristics of trustworthiness, which is nevertheless a very strong indicator.

The main conclusion of the article was that the notions of trust and the courts were not identical, but that they had much in common that, except in a relationship in which there was only an element of trust, it was reasonable to attribute them to a single institution – the right of confidential property. Therefore, the discrepancies between common law and civil law in terms of the right of confidential property give rise to the author’s emphasis on the common and distinct features of different legal constructions that in one way or another regulate one set of legal relationships.

Key words: trust constructions, confidential property, dualism of property law, DCFR, beneficiary, property management, right of confidential property.